

Zeyd el-Esedî, Beyrut 1414/1994, tür.yer.; Han-nâ el-Fâhürî, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, Beyrut, ts., s. 307-308; İbrahim Sarıçam, "KümeYT b. Zeyd el-Esedî ve Hâsimiyyat'ı", *AÜİFD*, XXXVI (1997), s. 271-296; XXXVII (1997), s. 201-232; Nevzat H. Yanık, "İbn Künâse", *DİA*, XX, 158; İsmail Durmuş, "İntihal", a.e., XXII, 348.

RAHMİ ER

KÜMÛN

(الكُمون)

Bir cismin diğer bir cisimde veya bir arazın bir cisimde bilkuvve var olması anlamında felsefe ve kelâm terimi.

Sözlükte "gizli olmak, gizlenmek" anlamına gelen **kümûn**, terim olarak "bir cismin diğer bir cisimde veya maddeye ait bir özelliği (arazın) cisimde bilkuvve var olması" diye tanımlanabilir. Karşıtı **zuhûr** (veya **burûz**) olup "gizli iken ortaya çıkmak" demektir. **Zuhûr** da terim olarak "bir cisimde bilkuvve var olan bir şeyin açığa çıkıp bilfiil var olması" şeklinde tanımlanabilir. **Kümûn** ve **zuhûr** meselesi erken devir kelâm âlimlerinin tabiat felsefesine ilişkin tartışmalarında ortaya çıkmıştır. İlk defa **Câbir b. Hayyân** tarafından kullanıldığı sanılmaktadır (Ebû Rîde, s. 152). **Zeydî** âlimlerinden **Kâsım b. İbrâhim** **kümûn** nazariyesini **Anaxsagoras**'ın felsefesine dayandırır. **Şehristânî** ve **Seyyid Şerîf el-Cürçânî**'nin yanı sıra Batılı araştırmacılardan **Max Horten** da aynı görüşü paylaşır. **Josef Horovitz** ise bütün varlıkların ilk günde yaratıldığına ilişkin bir bilginin **Talmud**'da bulunduğu tezin hareketle **kümûn** nazariyesinin müslümanlara yahudilerden geçtiğini, fakat **Nazzâm** gibi bazı kelâmçıların **Stoa**lar'dan (**revâkiyyûn**) etkilenmiş olabileceğini söyler (a.g.e., s. 141-142). **Ebû Rîde**, **kümûn** nazariyesinin öncelikle **Helenistik** felsefeden alındığını belirtmekle birlikte **Nazzâm**'ın ortaya koyduğu teorinin farklılıklar taşıdığına ve orijinal yönleri bulunduğuna dikkat çeker.

Erken devirden itibaren İslâm âlimleri, tabiat felsefesi alanında maddenin zaman içinde ortaya çıkan ve giderek belli yapı ve özelliklere sahip kılınarak yaratıldığını kabul edenlerle (**ashâbü'l-kümûn ve't-tabâi'**) maddenin aynı tür cevherlerden ibaret olup niteliklerden yoksun bulunduğunu ve niteliklerinin her an Allah tarafından yaratıldığını savunanlar (**ashâbü'l-cevâhîr ve'l-a'râz**) diye iki gruba ayrılmış ve tezlerini temellendirirken oldukça farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. **Kü-**

mûn nazariyesini savunanların başında **Nazzâm** ve **Câhiz** gelir. **Nazzâm**'a göre **Dirâr b. Amr**'ın iddiasının aksine tevhidî kanıtlamak ancak **kümûn** benimsemekle mümkün olur. Zira maddî varlıklarda çeşitli şartlara bağlı olarak ortaya çıkan belli tabiat ve özelliklerin bulunduğu, meselâ odunda yanma, ateşte yakma, gıdalarda besleme özelliklerinin varlığı ve bunların maddelerinin içine dahil edildiği zarureten bilinen bir husustur. Naslar da bu gerçeği teyit eder. Nitekim **Kur'an**'da içilen suyu buluttan indirenin, yakılan ateşin ağacını bitirenin Allah olduğu belirtilirken (el-Vâkıa 56/69-72) yağmurun bulutta ve ateşin odunda saklı bulunduğuna işaret edilmiştir. Yaratılışın başlangıcında bütün insan soyunun zerrelere halinde **Âdem**'in sırtından çıkarıldığını bildiren hadis de **kümûn** nazariyesinin doğruluğuna ilişkin bir başka delil sayılmaktadır (**Câhiz**, V, 10-16, 92-93; **Hayyât**, s. 44, 97). **Câbir b. Hayyân**, **Nazzâm** ve **Câhiz**'in savunduğu bu görüşü daha sonra **İbn Hazm**, **Takıyyüddin İbn Teymiyye** ve **İbn Kayyim el-Cevziyye** gibi Selef âlimlerinin, farklı açılardan da olsa benimsediği görülmektedir.

Ehl-i sünnet ile **Mu'tezile** kelâmçıları'nın çoğunluğu ise **kümûn** ve **zuhûr** nazariyesini eleştirip onun yerine **cevher** ve **araz** teorisi esasına dayanan bir tabiat felsefesini kabul etmiştir. Onlara göre bir cismin zamanla ortaya çıkan başka bir cismin bünyesine dahil olması veya bir cismin diğer bir cismi özümsemesi mümkün değildir. Meselâ ateş, karşıtı olan suyu da ihtiva eden odunda saklı olamaz. Ayrıca **kümûn** nazariyesi ayrı iki cismin tek bir mekânda bulunmasını gerektirdiği için de geçersizdir. Zira taştan ateşin çıkması taşta ateşin saklı bulunmasından değil iki taşın birbirine sürtülmesi sonunda Allah tarafından yaratılmasının bir sonucudur. Dolayısıyla ateşte yakıcılığın, üzümde tatlılığın, zeytinde yağın bulunduğu ilişkin gözlemlerimiz **kümûn** nazariyesini doğrulamaz. Çünkü Allah'ın yaratıcılığı bütün varlıklar üzerinde her an etkilidir (İbn Fûrek, s. 270-271; **Abdülkâhîr el-Bağdâdî**, s. 56; **İbn Hazm**, V, 185).

Kümûn nazariyesini eleştirenlerden biri de **İbn Sînâ**'dır. Ona göre maddenin yapısında ve özelliğinde geçerli olan **kümûn** değil değişim ve dönüşümdür (istihâle). Maddeye dışarıdan gelen bir özellik karışmadığı gibi madde içinde saklı bulunan bir cisim veya nitelikten de söz edilemez. Madde ancak değişime uğrayarak farklı

bir cisme dönüşür veya değişik bir nitelik kazanır. Meselâ insan küçük bir ateşin dokunduğu bir odunun tutuştuğunu, sonra da peşpeşe alevlerin çıktığını görür. Şüphe yok ki odunu tutuşturan ateş devam etmez, söner ve yerine başka ateş gelir. Bu kadar ateşin odunda saklı olması imkânsızdır. Çünkü kalan ateş yanan parçadaki tek ateştir. Eğer ateş odunda saklı bulunsaydı tek bir ateş değil çok ateşler olması gerekirdi. Su ile ateş arasındaki ilişki incelendiği takdirde de özelliklerinin istihâleyle bağlı olduğu görülebilir (*en-Necât*, s. 183-188).

Kümûn nazariyesi, Allah'ın maddî varlıklara her an müdahale ettiğini ve yaratıcılığının sürekli olduğunu kanıtlamak amacıyla İslâm düşünürlerinin çoğunluğu tarafından eleştirilip reddedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, V, 10-21, 52-53, 92-93; **Hayyât**, *el-İntişâr*, s. 44, 97; **Eş'arî**, *Makâlât* (Ritter), s. 327; **İbn Fûrek**, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 270-271; **İbn Sînâ**, *en-Necât* (nşr. Mâcid Fahrî), Beyrut 1405/1985, s. 183-188; **Abdülkâhîr el-Bağdâdî**, *Uşûlü'd-dîn*, İstanbul 1928, s. 56; **İbn Hazm**, *el-Faşl* (Umeyre), V, 184-186; **Şehristânî**, *el-Milel* (Kilânî), I, 56; **Mâcid Fahrî**, *Târîhu'l-felsefeti'l-İslâmiyye* (trc. Kemâl Yâzîcî), Beyrut 1974, s. 84; **Cemîl Salîbâ**, *el-Mu'cemü'l-felsefi*, Beyrut 1982, II, 245; **Ebû Rîde**, *Min Şüyûhi'l-Mu'tezile İbrâhim b. Seyyâr en-Nazzâm*, Kahire 1989, s. 141-157.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

KÜN

(كن)

Allah'ın yaratma gücünü ve süratini anlatan dinî-tasavvufî terim.

"Allah bir varlığın veya olayın gerçekleşmesini istediği zaman 'ol' (kün) der, o da hemen oluverir" anlamındaki âyetlerden hareketle (meselâ bk. el-Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/47, 59) **kevn** masdarının emir sigasından türetilen bir terim olup kelâm, tasavvuf ve edebiyatta Allah'ın yoktan mutlak mânada yaratmasını ifade etmek üzere kullanılmıştır. **Mâtürîdî** kelâmçıları **kün** kelimesinden **tekvîn** terimini oluşturmuş ve eserlerinde ilâhî fiillerle ilgili meseleler bu başlık altında işlenmiştir (bk. **KEVN**; **TEKVİN**). **Mutasavvıflar**, ilâhî fiillerin tecellilerine dair edebî metinlerde meseleleri **kün** yanında "kün fe-yekûn, kün fe-kân" gibi ibarelerle anlatmışlardır.

Genelde Türk dinî-tasavvufî edebiyatında, özellikle de **Bektaşîlik** ve **Alevî-**